

καὶ τελείως εἰς τὸν ἄνθρωπον ἐν τῷ Χριστιανισμῷ. Ἡ φιλοσοφία εἶνε τὸ μέσον, διὰ τοῦ ὁποίου ὑψούμεθα εἰς τὴν γνῶσιν, εἰς τὴν κατανόησιν καὶ ἐρμηνείαν τῆς χριστιανικῆς ἀληθείας. Ἡ γνῶσις ὅμως, ὡς νοεῖ αὐτὴν ὁ Κλήμης, διαφέρει μεγάλως τῆς γνώσεως, ἣν ἐπιδιώκουσι τὰ γνωστικὰ συστήματα. Διότι ἐν πρώτοις ἡ πίστις ἀποτελεῖ τὴν ἀναγκαίαν προβαθμίδα τῆς γνώσεως ταύτης. Ἔπειτα δὲ ὡς κριτήριον τῆς ἀληθείας τῆς φιλοσοφικῆς θεωρίας χρησιμεύει πάντοτε ἡ συμφωνία αὐτῆς πρὸς τὸ περιεχόμενον τῆς πίστεως. Οὕτως ἡ περὶ πίστεως καὶ γνώσεως διδασκαλία τοῦ Κλήμεντος ὑπομιμνήσκει τὴν ἀρχὴν τῶν Σχολαστικῶν, τὸ *credo ut intelligam*, τ.ἔ. πιστεύω, ἵνα κατανοήσω τὸ πιστευθὲν καὶ διὰ τοῦ λόγου. Ἀκριβέστερον ὅμως ἐρμηνεύοντες τὸ πρᾶγμα διαπιστοῦμεν ὅτι τὸ νόημα τῆς σχέσεως μεταξὺ πίστεως καὶ γνώσεως, ὡς νοεῖ αὐτὴν ὁ Κλήμης, ἐμφανίζει διαφορὰν τινα ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἀνσέλμου. Δι' αὐτὸν ἡ ταπεινόφρων ἀποδοχὴ τῆς ἀποκαλύψεως ἀποτελεῖ τὴν ἀναγκαίαν παιδαγωγικὴν προπαρασκευὴν διὰ τὴν φιλοσοφικὴν θεωρίαν. Ὁ Ἀνσελμος τουναντίον ἀντιλαμβάνεται τὴν πίστιν ὡς καθορισμὸν ὁρισμένων ἀληθειῶν, αἵτινες ἀνάγονται εἰς σύστημα διὰ τῆς φιλοσοφίας, ἵνα ἐρμηνευθῶσιν ἔπειτα πάλιν ἐκ τοῦ συστήματος τούτου, ὡς τὰ ἤδη δεδομένα κείμενα τοῦ δικαίου ὑπὸ τοῦ νομομαθοῦς.

ΩΡΙΓΕΝΗΣ

Ὁ Κλήμης ἐχρησιμοποίησε μὲν πλουσίως τὴν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν, ἀλλὰ δὲν ἐδημιούργησε κυρίως εἰπεῖν θεολογικὸν σύστημα. Τὸ κύριον ἔργον αὐτοῦ φέρει τὸν χαρακτηριστικὸν τίτλον «Στρωματεῖς», ὅστις ἦτο συνή-

θης προκειμένου περί ἔργων, τὰ ὅποια ἐπραγματεύοντο ποικίλα θέματα ἄνευ ἐνιαίας διατάξεως. Οὕτω ὁ πρῶτος, ὅστις ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς χριστιανικῆς παραδόσεως ἐπωκοδόμησε περιεκτικὸν φιλοσοφικὸν ἅμα καὶ θεολογικὸν σύστημα εἶνε ὁ Ὁριγένης (185-257), τὸ σπουδαιότατον πνεῦμα τοῦ Χριστιανισμοῦ πρὸ τοῦ Αὐγουστίνου. Ἐν τῷ συστήματι τούτῳ τὴν ὑπεροχὴν ἔχει ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία, ἰδίᾳ δὲ ἡ τοῦ Πλάτωνος καὶ ἡ τῶν Νεοπλατωνικῶν. Ἀποτελεῖ σύνθεσιν ἑλληνικῶν καὶ χριστιανικῶν ἰδεῶν, καὶ δὴ τοιαύτην, ὥστε τὸ καθαρῶς χριστιανικὸν στοιχεῖον ἐξασθενεῖ καὶ ἀμαυροῦται. Τοῦτο καταφαίνεται πρὸ πάντων ἐν τῇ περὶ ἀχρόνου καὶ αἰωνίας δημιουργίας διδασκαλίᾳ, ἣτις συγγενεῦει πρὸς τὴν περὶ ἀπορροῆς θεωρίαν τοῦ Νεοπλατωνισμοῦ, ἐν τῇ περὶ προὑπάρξεως τῶν ψυχῶν διδασκαλίᾳ, ἐν τῇ ἐκδοχῇ τοῦ κακοῦ ὡς πτώσεως τῶν πνευμάτων ἀπὸ τοῦ θεοῦ, ἐν τῷ περὶ ἐπιστροφῆς εἰς τὸν θεὸν καὶ ἀποκαταστάσεως διδάγματι. Δι' ὅλων τούτων περιορίζεται ὁ θεοκεντρικὸς χαρακτήρ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας καὶ αἴρεται μέχρι τινὸς ἡ μεταξὺ δημιουργοῦ καὶ κτίσεως ἀντίθεσις.

Τὸ κέντρον τοῦ συστήματος τοῦ Ὁριγένους ἀποτελεῖ ἡ περὶ θεοῦ διδασκαλία. Ὁ θεὸς εἶνε τὸ Ἐν, ἡ ἐνιαία ἀρχὴ τοῦ παντός, ἅμα δὲ καθαρὸν πνεῦμα. Ὡς τοιοῦτον οὐδαμῶς μετέχει τῆς ὕλης, ἣτις εἶνε φθαρτὴ καὶ διὰ τοῦτο ἀσυμβίβαστος πρὸς τὴν ἀφθαρσίαν. Κατὰ τὴν σχέσιν πρὸς τὸν κόσμον θεωρεῖ τὸν θεὸν ὡς ὑπερβατικόν. Ἐκ τούτου δὲ συνάγει τὸ ἀκατάληπτον τῆς φύσεως αὐτοῦ διὰ τὸν ἀνθρώπινον νοῦν, ὅστις ἀδυνατεῖ νὰ συλλάβῃ τὸ πλήρωμα τοῦ θείου φωτός. Παρὰ τὴν ὑπερβατικότητα ὁμως ταύτην τοῦ θεοῦ δέχεται ὁ Ὁριγένης ἔσωτερικὴν σχέσιν καὶ συνάρτησιν αὐτοῦ πρὸς τὸν κόσμον. Διότι ἐναντίον τῆς διαρχίας τῆς Γνώσεως τὸν θεὸν ὑπο-

λαμβάνει ὡς τὸ ἀπόλυτον αἷτιον τοῦ κόσμου καθόλου καὶ αὐτῆς τῆς ὕλης. Ἡ δημιουργία αὐτοῦ ὀφείλεται εἰς τὴν παντοδυναμίαν καὶ τὴν ἀγαθότητα τοῦ θεοῦ, ἐπειδὴ δὲ αἱ ιδιότητες αὗται εἶνε αἰώνιαι, δέον νὰ δεχθῶμεν ὅτι καὶ ἡ δημιουργικὴ ἐνέργεια τοῦ θεοῦ εἶνε ἄχρονος καὶ κατ' ἀκολουθίαν ὅτι ὁ κόσμος εἶνε ἄναρχος. Τὸν κόσμον δὲ τοῦτον δημιουργεῖ ὁ θεὸς διὰ τοῦ Λόγου, ὅστις ἀποτελεῖ τὸ πρῶτον μέλος ἐν τῇ ἀναπτύξει τῆς θείας οὐσίας ἀπὸ τῆς ἐνότητος εἰς τὴν πολλότητα. Δι' αὐτοῦ ἐπίσης ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ πατρὸς τὸ δεύτερον μέλος ἐν τῇ ἀναπτύξει ἐκείνῃ τῆς θεότητος, τὸ Ἅγιον Πνεῦμα. Τὸ στάδιον τοῦτο τῆς ἀναπτύξεως τῆς θεότητος ἀκολουθεῖ ὡς δεύτερον στάδιον τὸ βασίλειον τῶν πνευμάτων, εἰς ὃ ἀνήκει καὶ ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ. Τὰ πνεύματα ταῦτα ἐδημιουργήθησαν ἐλεύθερα ὑπὸ τοῦ θεοῦ, τ.ἔ. μετὰ τῆς ἰκανότητος, ὅπως ἐκλέγῃσι μεταξὺ τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ. Ἡ κατάχρησις τῆς ἐλευθερίας ταύτης εἶνε ἡ αἰτία τῆς πτώσεως μέρους αὐτῶν, τῆς ἀπομακρύνσεως ἀπὸ τοῦ θεοῦ. Πρὸς τιμωρίαν καὶ καθαρμὸν αὐτῶν περιέβαλεν αὐτὰ ὁ θεὸς δι' ὑλικοῦ σώματος. Οὕτως ἐκ τῆς ἁμαρτίας τῶν πνευμάτων προῆλθεν ὁ ὑλικὸς κόσμος, τὸν ὁποῖον ὥρισεν ὁ θεὸς ὡς καθαρτήριον τόπον αὐτῶν. Ἄλλ' ἡ κατάστασις αὕτη, ἀποτέλεσμα τῆς πτώσεως ἐκείνης τῶν πνευμάτων, δὲν εἶνε τὸ ὕστατον ἐν τῇ θείᾳ οἰκονομίᾳ. Τὴν ἀπομάκρυνσιν ἀπὸ τοῦ θεοῦ μέλλει νὰ ἀκολουθήσῃ ἡ ἐπιστροφή τῶν πάντων εἰς αὐτόν, ἡ ἀπολύτρωσις καὶ ἡ τελείωσις. Ὁ θεὸς ἐπαναφέρει εἰς ἑαυτὸν τὸν κόσμον καὶ τὸν ἄνθρωπον διὰ τοῦ Λόγου, ὅστις ἐνηνθρώπησεν ἐν τῷ Χριστῷ. Ἐν αὐτῷ θεωροῦμεν τὸν πατέρα, διότι εἶνε τὸ ἀπαύγασμα τοῦ ἀοράτου θεοῦ. Δι' αὐτοῦ μέλλουσι νὰ ἐπιστρέψωσι μετὰ τὴν ἀναγκαίαν κάθαρσιν εἰς τὸν θεὸν καὶ αὐτὸς ὁ διάβολος καὶ οἱ δαίμονες. Οὕτω τελεῖται ἡ ἀπο-

κατάστασις, ἡ ἐπαναγωγή τῶν πάντων εἰς τὴν κοινωνίαν μετὰ τοῦ θεοῦ, ἔτι δὲ καὶ ἡ ἐπιστροφή τοῦ ὑλικοῦ κόσμου εἰς τὴν θείαν οὐσίαν. Δὲν εἶνε σαφὲς ἂν ὁ Ὁριγένης θεωρεῖ τὴν ἀποκατάστασιν ταύτην ὡς ἅπαξ τελεσθησομένην ἢ ἂν δέχεται διαδοχικὴν ἐπανάληψιν αὐτῆς, χρησιμευούσης ἐκάστοτε ὡς νέας ἀπαρχῆς τῆς ἀτέρμονος ἐξελίξεως τοῦ κόσμου.

Τὸ σύστημα τοῦ Ὁριγένους μαρτυρεῖ τὴν φιλοσοφικὴν δύναμιν τοῦ πνεύματος αὐτοῦ καὶ ἀνυψοῖ αὐτὸν εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν τῶν μεγάλων θεολόγων τοῦ Χριστιανισμοῦ. Τοῦτο δὲν ἤμπόδισε τὴν Ἐκκλησίαν νὰ καταδικάσῃ τὰς ἰδέας αὐτοῦ καὶ νὰ ἀπορρίψῃ τὴν μεταξὺ Χριστιανισμοῦ καὶ ἑλληνικῆς φιλοσοφίας σύνθεσιν, τὴν ὁποίαν ἐφιλοτέχνησεν. Οὐχὶ ἀδίκως. Διότι ἡ φιλοσοφικὴ θεωρία ἀμαυροῖ, ὡς βραδύτερον καὶ παρ' Ἐγγέλῳ, καὶ ἐξασθενεῖ τελείως τὴν περὶ σωτηρίας διδασκαλίαν τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἡ ἐν ὠρισμένῳ χρόνῳ πραγματοποιηθεῖσα οἰκονομία τῆς σωτηρίας μεταβάλλεται εἰς μεταφυσικὸν γεγονός, ὅπερ κέκτηται κοσμικὴν σημασίαν. Ἡ θεία καὶ ἀνθρωπίνη ἐλευθερία εἶνε φαινομενικὴ μόνον, ἐπειδὴ ἡ ἀνάπτυξις τοῦ σύμπαντος τελεῖται κατ' ἀνάγκην. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ προσωπικότης ὑποβιβάζεται εἰς μεταβατικὸν ἀπλῶς στάδιον ἐν τῇ ἀναγκαίᾳ ταύτῃ ἀναπτύξει. Τέλος ἡ πτώσις ἐρμηνεύεται ὡς μεταφυσικὸν καὶ ὑπερκόσμιον σύμβαμα, ἡ δὲ ἐν χρόνῳ ἐνανθρώπησις τοῦ Θείου Λόγου ὑποχωρεῖ εἰς τὴν αἰωνίαν γέννησιν αὐτοῦ ἐκ τοῦ θεοῦ. Παρὰ τὴν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας καταδίκην τοῦ συστήματος τοῦ Ὁριγένους, ἤσκησεν οὗτος μεγίστην ροπὴν ἐπὶ τὴν μετ' αὐτὸν θεολογίαν, ἡ δὲ σχολὴ αὐτοῦ ἐχρημάτισεν ἐπὶ πολὺ τὸ μόνον φυτώριον τῆς συστηματικῆς θεολογίας. Ἐξ αὐτῆς ἐξεπορεύθησαν οἱ τρεῖς μεγάλοι φωστῆρες τῆς Ἐκκλησίας, Βασίλειος ὁ

Μέγας, Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς καὶ Γρηγόριος ὁ Νύσσης, τὸ σημαντικώτατον φιλοσοφικὸν πνεῦμα ἐν τῇ ἑλληνικῇ Ἐκκλησίᾳ μετὰ τὸν Ὠριγένη.

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΝΥΣΣΗΣ

Γρηγόριος ὁ Νύσσης (335-395) ἀπομακρύνεται εἰς οὐσιώδη σημεία ἀπὸ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Ὠριγένους, ἀπορρίπτων τὴν τε περὶ δημιουργίας διδασκαλίαν αὐτοῦ καὶ τὴν περὶ προϋπάρξεως τῆς ψυχῆς πλατωνικὴν θεωρίαν αὐτοῦ. Συμφωνεῖ ὅμως μετ' αὐτοῦ ἐν τῇ περὶ ἀποκατάστασεως διδασκαλίᾳ, δεχόμενος ὅτι ὅλη ἡ κτίσις θὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὸν θεόν, ὅστις θὰ εἶνε οὕτω τὰ πάντα ἐν πᾶσι. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν Γνώσιν ἀπορρίπτει τὴν ἐκδοχὴν τοῦ κακοῦ ὡς αὐτοτελοῦς ἀντιθέου δυνάμεως, ὑπολαμβάνει ὅμως τὴν τιμωρίαν ὡς καθαρόν καὶ ὡς ἀποσκοποῦσαν εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῆς πρωταρχικῆς συγγενείας τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν θεόν. Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Γρηγορίου τὸ δόγμα εἶχε λάβει ἤδη σταθερὰν μορφήν διὰ τῆς ἐν Νικαίᾳ οἰκουμενικῆς συνόδου, ἡ δὲ Ἐκκλησία εἶχε καταδικάσει τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἀρείου περὶ τοῦ Λόγου ὡς θεοῦ δευτέρας τάξεως καὶ τὴν ἐν ταύτῃ λανθάνουσαν ροπὴν πρὸς σύνδεσιν θεοῦ καὶ κόσμου διὰ τῆς ἐννοίας τῆς ἀπορροῆς. Τὸ ἔργον τῆς φιλοσοφίας διαγράφεται ἐντεῦθεν σαφῶς. Ἀφ' ἐνὸς δηλαδὴ χρησιμεύει πρὸς νοητὴν ἔκφρασιν τοῦ δόγματος, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὸν σχηματισμὸν ἐννοίας περὶ τῆς φύσεως τοῦ θεοῦ, δι' ἧς νὰ καθίσταται δυνατὸς ὁ συμβιβασμὸς τῆς ἐνότητος τοῦ θεοῦ πρὸς τὴν τριάδα τῶν θείων προσώπων. Τοῦτο κατορθώνει ὁ Γρηγόριος τῇ βοήθειᾳ τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας, ἀπὸ τῆς ὁποίας ὅμως ἀπομακρύνει τὴν περὶ ἀπορροῆς θεωρίαν τοῦ Νεοπλατω-

νισμοῦ καὶ τὴν πανθειζουσαν φιλοσοφίαν τῆς Στοᾶς. Διὰ τοῦ τρόπου τούτου πειρᾶται νὰ συλλάβῃ τὸ μυστήριον τοῦ τριαδικοῦ θεοῦ. Τῇ συνδρομῇ ὡσαύτως τῶν ἐννοιῶν τῆς φιλοσοφίας τοῦ Πλάτωνος ἐπιλαμβάνεται καὶ τοῦ μυστηρίου τῆς ἐνανθρωπήσεως καὶ ἀπολυτρώσεως.

Μεῖζονα σημασίαν διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας κέκτηται ἡ διδασκαλία τοῦ Γρηγορίου περὶ τῆς γνώσεως τοῦ θεοῦ ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ δυνατὸν αὐτῆς συμπεραίνει ἐκ τῆς κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου ὑπὸ τοῦ θεοῦ, συμφώνως πρὸς τὴν ὁποίαν τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἔχει συγγένειάν τινα πρὸς τὸ θεῖον. Εἶνε δὲ ἡ γνώσις αὕτη τὸ μὲν ἔμμεσος, τὸ δὲ ἄμεσος. Ἐμμεσον γνώσιν τοῦ θεοῦ κτώμεθα διὰ τῆς δημιουργίας, διὰ τῆς ἐν αὐτῇ τάξεως καὶ ἁρμονίας, ἣτις μαρτυρεῖ τὴν ὑπαρξιν ἀνωτέρας δυνάμεως πεποικισμένης διὰ σοφίας καὶ συνεχούσης καὶ ρυθμιζούσης τὸ σύμπαν. Ὡσαύτως διὰ τῆς ἐμβαθύνσεως εἰς τὸν ἐσωτερικὸν κόσμον ἡμῶν, ὅστις ἐμφανίζει τὴν αὐτὴν ἁρμονίαν πρὸς τὸ σύμπαν, ἐπειδὴ ἀντικατοπτρίζει ὡς μέρος τὸ ὅλον. Ἡ δὲ ἄμεσος γνώσις τοῦ θεοῦ συνίσταται εἰς τὴν ἐνόρασιν καὶ ἐπιτυγχάνεται οὐχὶ διὰ τῆς λογικῆς νοήσεως, ἀλλὰ διὰ τοῦ συναισθήματος. Πρόκειται ἄλλαις λέξεσιν ἐνταῦθα περὶ μυστικῆς θεωρίας τοῦ θεοῦ, τὴν ὁποίαν ἀπαντῶμεν ἤδη παρὰ Φίλωνι καὶ Πλωτίνῳ. Προϋπόθεσις αὐτῆς εἶνε ἡ νέκρωσις τῶν αἰσθησέων, ἡ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τῶν ἐντυπώσεων τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου, ἣτις ὁδηγεῖ εἰς τὴν συγκέντρωσιν. Τὴν περὶ ἄμέσου γνώσεως τοῦ θεοῦ διδασκαλίαν ταύτην τοῦ Γρηγορίου, ὅστις ὁμως πόρρω ἀπέχει ἀπὸ τοῦ νὰ δέχεται ὅτι διὰ τῆς ἐνοράσεως λαμβάνομεν πλήρη γνώσιν τῆς πᾶσαν νόησιν ὑπερβαίνουσης φύσεως τοῦ θεοῦ, εὕρισκομεν καθ' ὅλους τοὺς

ἔπειτα αἰῶνας παρὰ τοῖς μυστικοῖς θεολόγοις τῆς τε Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως.

ΑΥΓΟΥΣΤΙΝΟΣ

Αἱ ἀπαρχαὶ τῆς χριστιανικῆς φιλοσοφίας ἐν τῇ Δύσει συνδέονται πρὸς τὸ ὄνομα τοῦ Τερτυλλιανοῦ. Τὴν ἀνάγκην ὁμῶς πρὸς συστηματικὴν ἔκθεσιν τοῦ περιεχομένου τῆς χριστιανικῆς ἀποκαλύψεως ἀπαντῶμεν τὸ πρῶτον παρὰ Λακταντίῳ. Ἄλλ' ἢ ἀπόπειρα αὐτοῦ πρὸς συστηματοποίησην τῆς χριστιανικῆς κοσμοθεωρίας δὲν εἶνε ἀξία λόγου, ἐπειδὴ στερούμενος φιλοσοφικοῦ πνεύματος δὲν ἐμφανίζει εἰμὴ δεξιὰν συμπίλησιν δανείων ἰδεῶν. Ἀληθὲς σύστημα χριστιανικῆς φιλοσοφίας ἐρειδόμενον ἐπὶ γνησίας καὶ αὐτοτελοῦς φιλοσοφικῆς νοήσεως, παρέχει ἐν τῇ Δύσει πρῶτος ὁ *Ἀυρήλιος Αὐγουστῖνος* (354-430). Περὶ τὸν μέγαν τοῦτον ἄνδρα θὰ ἐνδιατρίψωμεν διὰ τοῦτο διεξοδικώτερον, ἄλλως τε καὶ ἐπειδὴ ἡ ἐπίδρασις αὐτοῦ ἐπὶ τῆς ἔπειτα φιλοσοφίας ὑπῆρξε τηλικαύτη, ὥστε ἡ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας τῶν μέσων αἰώνων εἶνε ἐν πολλοῖς ἱστορία τῆς ἐπιδράσεως ταύτης. Πνεῦμα καθολικόν, συνδυάζει ἐν ἑαυτῷ βαθεῖαν θρησκευτικότητα καὶ ἰσχυρὰν νόησιν, τὴν ἐνόρασιν καὶ τὴν λογικὴν σκέψιν, τὴν λεπτὴν ψυχολογικὴν παρατήρησιν καὶ τὴν μυστικοπαθεῖαν ροπήν, τὴν θεωρίαν καὶ τὴν πρᾶξιν, τὴν ἀνάλυσιν καὶ τὴν δημιουργικὴν σύνθεσιν. Ὁρθῶς διὰ τοῦτο ἐχαρακτηρίσθη ὡς ὁ βαθύτατος τῶν φιλοσόφων τῆς νέας περιόδου τῆς μεταφυσικῆς καὶ ὡς ἡ ὑπεροχωτάτη συγγραφικὴ φυσιογνωμία τῶν ἀρχαιοτέρων χριστιανικῶν χρόνων. Ὁ βίος αὐτοῦ ἐμφανίζει σειρὰν ἰσχυρῶν ἐσωτερικῶν ταλαντεύσεων. Κατεχόμενος ὑπὸ σφοδροῦ ἔρωτος πρὸς τὴν αἰωνίαν ἀλήθειαν, πιστεύει κατ' ἀρχὰς ὅτι εὔρεν αὐτὴν ἐν τῷ συστήματι τῶν Μανιχαίων. Ἡ ὑπ' αὐτῶν διδασκομένη διαρ-

χία παρέχει προφανῶς εἰς αὐτὸν τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος περὶ τοῦ κακοῦ ἐν τῷ κόσμῳ, ὅπερ ἀπασχολεῖ αὐτόν. Βραδύτερον ὅμως μεθίσταται ἐκ τοῦ δογματισμοῦ τούτου εἰς τὴν Σκέψιν τῆς Νεωτέρας Ἀκαδημείας, ἀπὸ τῆς ὁποίας ἀπαλλάσσεται τῇ βοήθειᾳ τῶν Πλατωνικῶν καὶ τῆς νεοπλατωνικῆς φιλοσοφίας, ἰδίᾳ δὲ τῆς τοῦ Πλωτίνου. Διότι κατὰ τὸν Αὐγουστίνον ἡ σκέψις ἀποτελεῖ κατάστασιν ἀπέλπιδος δυστυχίας, ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος ἀδυνατεῖ νὰ φθάσῃ ποτὲ εἰς τὴν εὐδαιμονίαν ἄνευ τῆς σταθερᾶς πεποιθήσεως περὶ τῆς ὑπάρξεως καὶ τῆς κτήσεως τῆς ἀληθείας. Ἡ μελέτη τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας παρασκευάζει αὐτὸν εἰς τὴν ἀποδοχὴν τῆς χριστιανικῆς πίστεως, εἰς τὴν ὁποίαν προσῆλθε τέλος ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ κηρύγματος τοῦ ἐπισκόπου Μεδιολάνων Ἀμβροσίου.

Εἶνε φυσικὸν κατόπιν τούτων ὅτι ἡ Γνωσιολογία ἀποτελεῖ τὸ κέντρον τοῦ συστήματος τοῦ Αὐγουστίνου. Βάσις, ἐπὶ τῆς ὁποίας στηρίζεται καὶ ἀπὸ τῆς ὁποίας ἀφορμᾶται, εἶνε ἡ ἄμεσος βεβαιότης τῶν δεδομένων τῆς συνειδήσεως. Ὁ ἄνθρωπος δύναται νὰ ἀμφιβάλλῃ περὶ πάντων. Τὸ γεγονός ὅμως ὅτι ἀμφιβάλλει δὲν δύναται νὰ ἀμφισβητηθῇ, ἄλλαις λέξεσιν ἀποκλείεται ἡ ἀμφιβολία ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ὑπάρξιν τοῦ ἰδίου αὐτοῦ ἐγώ, ὅπερ εἶνε ὁ φορεὺς τῆς ἀμφιβολίας καὶ ὄλων ἐκείνων τῶν λειτουργιῶν, αἵτινες συνδέονται μετ' αὐτῆς. Μόνον ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν αὐτῶν εἶνε δυνατὴ ἡ ἀμφιβολία. Ἀμφιβάλλω, ἄρα ὑπάρχω, σημαίνει λοιπὸν συγχρόνως: Ζῶ, σκέπτομαι, θέλω ἄρα ὑπάρχω. Οὕτω ὁ ὑψιπέτης ἀφρικανὸς ἀετὸς προλαμβάνει διὰ τῆς γνωσιολογικῆς ταύτης ἀρχῆς τὸν Καρτέσιον καί, ὡς λέγει ὁ Βίντελμπανδ, γίνεται ὁ εἰσηγητὴς τῆς νεωτέρας φιλοσοφικῆς νοήσεως. Ἀλλ' ἡ ἀφ' ἑαυτῆς βεβαιότης αὕτη τοῦ περιεχομένου τῆς συνειδήσεως δὲν ἀρκεῖ, διότι περιορίζεται εἰς τὰ δεδομένα αὐτῆς, πέρα τῶν ὁποίων δὲν δύναται νὰ χωρήσῃ. Κατ' ἀκολουθίαν

ὑφίσταται ἀνάγκη ὑψίστων ἀρχῶν, ἀναμφισβητήτων καὶ ἀσφαλῶν ἀληθειῶν, δι' ὧν καθορίζεται καὶ θεμελιούται ἡ γνῶσις. Ταύτας ἀναζητεῖ καὶ εὕρισκει ὁ Αὐγουστῖνος εἰς τοὺς νόμους, οἵτινες διέπουν τὴν λογικὴν καὶ τὰ μαθηματικά, τὴν ἠθικὴν καὶ τὴν αἰσθητικὴν. Ὄταν νοῶμεν μαθηματικάς, λογικάς, ἠθικάς ἀληθείας, νοοῦμεν ἰδέας ἐν τῷ πνεύματι τοῦ θεοῦ. Στηριζόμενος ἐπὶ τοῦ Πλωτίνου διδάσκει ὅτι ἡ νόησις τῶν ἀληθειῶν τούτων εἶνε ἀποτέλεσμα θείας ἐλλάμψεως, ὅτι τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα θεωρεῖ τὰς ἀληθείας ταύτας ἐν τῷ πνεύματι τοῦ θεοῦ. Οὕτω τὰ ἐξ ὑποκειμένου στοιχεῖα τῆς ἀληθείας ἀνάγει εἰς τὸν θεόν, ὡς πηγὴν καὶ λόγον αὐτῶν. Ἄλλ' ἢ εἰς τὴν μεταφυσικὴν ταύτην ἀρχὴν ἀναγωγὴ αὐτῶν εἶνε ἅμα ἀπόδειξις τῆς ὑπάρξεως τοῦ θεοῦ, ἐπειδὴ ἡ ἄχρονος ὑπαρξις ὑψίστης τινὸς ἀληθείας σημαίνει τὴν ὑπαρξιν τοῦ ἀπολύτου. Ἡ λύσις λοιπὸν τοῦ προβλήματος τῆς γνώσεως εἶνε ἅμα ἀπάντησις εἰς τὸ ἐρώτημα περὶ τῆς γνώσεως τοῦ θεοῦ ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος. Αἱ ἀλήθειαι αὗται, ἀναλλοίωτοι καὶ αἰώνιοι, προέρχονται ἐξ ἀπολύτου τινὸς ἀληθείας, περιεκτικῆς πάσης τῆς ἀληθείας, εἶνε ἀκτῖνες ἐκπορευόμεναι ἐκ τοῦ κεντρικοῦ φωτὸς τῆς θεότητος. Ἄλλ' ἢ λογικὴ δὲν εἶνε ἡ μόνη ὁδός, ἣτις ἄγει εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ θεοῦ. Παρ' αὐτὴν δέχεται ὁ Αὐγουστῖνος ὡς δευτέραν πηγὴν καὶ τὴν ἐνόρασιν, ὡς πρὸ αὐτοῦ Γρηγόριος ὁ Νύσσης. Διότι εἶνε μὲν ὁ θεὸς ὑπερβατικός, ἀλλ' ὅμως ὑπάρχει ἀμέσως καὶ ἐν τῇ ἀνθρώπινῃ ψυχῇ. Διὰ τοῦτο εἶνε θεατὸς διὰ τοῦ ὄμματος τῆς ψυχῆς ὡς ὁ ἥλιος διὰ τοῦ σωματικοῦ ὀφθαλμοῦ, ἀρκεῖ νὰ ἀναζητήσῃ αὐτὸν ὁ ἄνθρωπος ἐν αὐτῇ. Τὴν φύσιν τοῦ θεοῦ δυνάμεθα νὰ γνωρίσωμεν, ἐφ' ὅσον εἶνε τοῦτο ἐφικτόν, κατ' ἀναλογίαν τῆς ψυχῆς, ἣτις ἐπλάσθη κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν τοῦ θεοῦ. Ὡς δηλαδὴ τὸ εἶναι, τὸ γινώσκειν καὶ τὸ ἀγαπᾶν ἀποτελοῦσιν ἐν ἡμῖν ἐνότητα τῆς φύσεως ἡμῶν,

οὕτως ἐνοῦνται ἐν τῷ θεῷ τὰ τρία πρόσωπα τῆς Ἀγίας Τριάδος, καὶ ὡς ἡ ψυχὴ εἶνε μὲν μία, ἀλλ' ἅμα ἐν ὅλῳ τῷ σώματι παροῦσα, οὕτω καὶ ὁ θεὸς εἶνε ἅμα εἷς καὶ πανταχοῦ παρών. Τέλος ὅ,τι ἡ λογικὴ ὁδὸς πρὸς τὸν θεὸν καὶ ἡ ἐνόρασις ἀδυνατεῖ νὰ γνωρίσῃ εἰς τὸν ἄνθρωπον συμπληροῖ ἡ θεία ἀποκάλυψις, ἡ ὁποία περιέχεται ἐν τῇ Ἀγίᾳ Γραφῇ.

Ὁ θεὸς δὲν εἶνε μόνον ἡ πηγὴ τῆς ἀληθείας, ἀλλὰ καὶ ὁ Λόγος τοῦ παντός. Τὸν κόσμον ἐδημιούργησεν ἐκ τοῦ μηδενός καὶ κατ' ἀκολουθίαν οὔτε ἡ ὕλη προὔπηρχεν ὡς πραγματικόν τι πρὸ τῆς δημιουργίας, οὔτε ἡ τελευταία αὕτη ἐπιτρέπεται νὰ νοηθῇ ὡς ἀνάπτυξις τῆς θείας οὐσίας δι' ἀπορροῆς. Εἶνε πρᾶξις τῆς ἐλευθέρας βουλήσεως τοῦ θεοῦ συντελεσθεῖσα συμφώνως πρὸς ἰδέαν ἐνυπάρχουσαν ἐν τῷ θείῳ πνεύματι, τ.ἔ. πρὸς ὠρισμένον σχέδιον. Κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον αἱ ἰδέαι τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας μεταβάλλονται ὑπὸ τοῦ μεγάλου ἐπισκόπου τῆς Ἰππῶνος εἰς δημιουργικὰς ἰδέας τοῦ θεοῦ. Ἡ ἐλευθέρα δὲ αὕτη δημιουργία δὲν τελειοῦται διὰ μιᾶς, ἀλλ' ὁ θεὸς ἐμβάλλει εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἐκ τοῦ μηδενός δημιουργηθεῖσαν ὕλην σπερματικὰς δυνάμεις, ἐκ τῶν ὁποίων ἀναπτύσσεται βαθμηδὸν ὁ κόσμος κατ' ὠρισμένους νόμους, ἵνα λάβῃ τέλος τὴν σημερινὴν αὐτοῦ μορφήν. Μετὰ τῆς περὶ δημιουργίας διδασκαλίας συνδέει λοιπὸν ὁ Αὐγουστῖνος τὴν περὶ ἐξελίξεως, ἣτις ὁμως φέρει χαρακτῆρα ὅλως τελολογικόν. Ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ τὸ κέντρον ἀποτελεῖ ὁ θεός, ὅστις εἶνε ὁ σκοπὸς καὶ τὸ νόημα παντός. Εἶναι καὶ Γίγνεσθαι. Ἡ πρὸς τὸν θεὸν συσχετίσις αὕτη τῶν πάντων καθιστᾷ δυνατὴν τὴν περὶ ἀπολύτου προορισμοῦ διδασκαλίαν, τὴν ὁποίαν ὑπερασπίζει ὁ δημιουργὸς τῆς φιλοσοφίας τῆς ἱστορίας καὶ ἐναντίον τῶν μετριοπαθῶν μορφῶν τοῦ Πελαγιανισμοῦ. Παρὰ ταῦτα διδάσκει ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐπλάσθη ἐλεύθερος ὑπὸ τοῦ θεοῦ, ἀμαρτήσας ἐξ

οϊκείας βουλήσεως, ἐξ ἐπιθυμίας καὶ ἀλαζονίας, ὡς ὁ διάβολος. Ἴνα σώσῃ τοὺς ἐκλεκτοὺς ἐνηνθρώπησεν ὁ Θεός. Ἡ δι' αὐτοῦ σωτηρία εἶνε ἱστορικὸν γεγονός, συντελεσθὲν ἐπὶ τῆς γῆς, οὐχὶ δὲ σύμβολον ἀχρόνου ἐνεργείας, ὡς διδάσκει ἡ Γνωσις. Ὡς δὲ κατὰ τῆς γνωστικῆς ταύτης ἐκδοχῆς τοῦ ἔργου τῆς σωτηρίας, οὕτω στρέφεται ὁ Αὐγουστῖνος καὶ ἐναντίον τῆς ἰδέας περὶ τελικῆς ἐπιστροφῆς ὄλων τῶν ἐκπεσόντων πνευμάτων εἰς τὸν θεὸν καὶ ἀποκαταστάσεως τῶν πάντων ἐν αὐτῷ. Ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, ὅστις προῆλθεν ἐκ τῆς ἐλευθέρας βουλήσεως τοῦ θεοῦ, τὰ πάντα εἶνε διατεταγμένα καθ' ὠρισμένην τάξιν καὶ σειρᾶν, τ.ἔ. ὁ κόσμος εἶνε σύστημα ἀξιῶν καὶ ἱεραρχία σκοπῶν. Τὴν ἀνωτάτην βαθμίδα κατέχει ἐν τῇ ἱεραρχίᾳ ταύτῃ ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ. Διὰ τοῦτο παρὰ τὸν θεὸν ἐλκύει αὕτη πρὸ παντὸς ἄλλου τὴν προσοχὴν τοῦ Χριστιανοῦ φιλοσόφου. Ἀποκρούων τὸν ἰσχυρισμὸν τῶν Μανιχαίων δέχεται μετὰ τοῦ Πλάτωνος τὸ αἶϋλον αὐτῆς.

Ἐπίσης τὴν σχέσιν αὐτῆς πρὸς τὸ σῶμα ἐκδέχεται μετὰ τοῦ Πλάτωνος διαρκικὴν καὶ ἀκατάληπτον, ἀπορρίπτων τὴν θεωρίαν τοῦ Ἀριστοτέλους, καθ' ἣν ἡ ψυχὴ εἶνε τὸ εἶδος τοῦ σώματος, ἡ πλαστικὴ αὐτοῦ ἀρχή. Ὡς αἶϋλος καὶ ἀνεξάρτητος τοῦ σώματος εἶνε ἡ ψυχὴ ἀθάνατος. Ἡ ἀθανασία αὐτῆς καταδεικνύεται πρὸ πάντων ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι μετέχει τῶν αἰωνίων ἀληθειῶν καὶ ἀξιῶν, εἶνε συγγενὴς πρὸς τὸν κόσμον αὐτῶν. Ἄλλο γνώρισμα αὐτῆς εἶνε ἡ ἐλευθερία, ἥτις διακρίνεται εἰς ἀνεξαρτησίαν ἀπὸ τῆς ἀνάγκης καὶ εἰς ἰκανότητα αὐτοδιαθέσεως. Τέλος ἐν τῇ ψυχῇ διακρίνει ὁ Αὐγουστῖνος τρεῖς θεμελιώδεις δυνάμεις, τὴν μνήμην, τὸν νοῦν καὶ τὴν βούλησιν. Ἡ τελευταία αὕτη κέκτηται τὴν ὑπεροχὴν ἐπὶ τῶν ἄλλων, καθόσον μάλιστα ταυτίζεται πρὸς τὸ συναίσθημα. Κατὰ ταῦτα ἡ ψυχολογία αὐτοῦ δύναται νὰ κληθῇ βουλησιαρχική, ὡς λ.χ. ἡ τοῦ Βούντ, εἰ καὶ οὐχὶ ἐν τῷ αὐτῷ

βαθμῶ. Ἡ ἐξέλιξις τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς χωρεῖ ἀπὸ τῆς ὀρμεμφύτου πράξεως κατὰ τῆς ἐν τῷ κόσμῳ τάξεως, ἣτις εἶνε ἔκφρασις τῆς βουλήσεως τοῦ θεοῦ, εἰς τὴν πλήρη καὶ σαφῆ γνῶσιν τῶν θείων ἐντολῶν, εἰς τὴν προσοικείωσιν τῆς χάριτος καὶ τέλος εἰς τὴν ἐν τῷ θεῷ γαλήνην. Πρὸς τὴν ἐξέλιξιν ταύτην ἀντιστοιχεῖ ἡ ἱστορική πορεία μετὰ τῶν περιόδων αὐτῆς. Τὸ σύστημα τοῦτο τῶν ἀντιστοιχιῶν, ὅπερ ἐκτείνεται καὶ ἐπὶ τὴν σχέσιν τῆς ὑφῆς τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς πρὸς τὴν φύσιν τοῦ θεοῦ, τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ἔχει ἐν τῇ πλατωνικῇ φιλοσοφίᾳ, ἐν τῇ ὁποίᾳ τὸ κράτος ἀντιστοιχεῖ εἰς τὴν ψυχὴν καὶ ὁ παρῶν κόσμος εἰς τὸν κόσμον τῶν ἰδεῶν, ἐξελίσσεται δὲ εἰς σταθερὰν μέθοδον ἐν τῇ μυστικῇ θεολογίᾳ τῆς Δύσεως, ἣτις τελεῖ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Αὐγουστίνου.

Ἡ ἱστορική πορεία τῆς ἀνθρωπότητος παρουσιάζει τὸν πρὸς ἀλλήλας ἀγῶνα δύο ἀντιθέτων δυνάμεων, αἵτινες ἐκπροσωποῦσι δύο βασιλεία, τὸ τοῦ θεοῦ καὶ τὸ τοῦ Ἑωσφόρου. Τὰ δύο ταῦτα κράτη εἶνε στενῶς συνδεδεμένα πρὸς ἀλλήλα, ὁ δὲ ἀπ' ἀλλήλων ἀποχωρισμὸς αὐτῶν εἶνε τὸ ἔργον τῆς ἱστορίας. Οὕτως αὕτη δὲν εἶνε ἄλλο παρὰ τὴν βαθμιαίαν διάκρισιν τῶν δυνάμεων ἐκείνων, ὁ δὲ σκοπὸς πρὸς τὸν ὁποῖον φέρεται, ἡ δημιουργία κοινότητος, ἣτις θὰ προπαρασκευάσῃ τὴν τελειωτικὴν ἐπικράτησιν τῆς βασιλείας τοῦ θεοῦ. Αὕτη περιλαμβάνει, κατ' ἰδέαν τοῦλάχιστον, ὅλους τοὺς πολίτας τῆς μελλούσης βασιλείας τοῦ θεοῦ. Διακριτικὸν γνώρισμα τῶν μελῶν αὐτῆς εἶνε ἡ κατὰ ἠθικοὺς κανόνας ρύθμισις τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν πράξεων αὐτῶν. Ἐπὶ τῶν κανόνων τούτων στηρίζει ὁ Αὐγουστίνος τὴν ἠθικὴν του φιλοσοφίαν. Κεντρικὴ ἰδέα ἐν αὐτῇ εἶνε ὁ θεός, διότι ὅπως ἐν τῇ Γνωσιολογίᾳ ὑπολαμβάνεται ὡς ἡ αἰωνία ἀλήθεια, οὕτω ἐνταῦθα ὡς ὁ αἰώνιος καὶ ἀπόλυτος νόμος. Εἰς αὐτὸν ἀνάγει τοὺς ἠθικοὺς κανόνας ὡς τὴν μεταφυσικὴν αὐτῶν

πηγήν. Ὡς τοιαύτη εἶνε ὁ θεὸς τὸ ὑψιστον ἀγαθὸν καὶ κατ' ἀκολουθίαν ὁ ἔσχατος σκοπὸς τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου. Τὰ ἐπίγεια ἀγαθὰ χρησιμεύουσιν ὡς μέσα μόνον πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ μεγίστου τούτου ἀγαθοῦ καὶ τῆς ἐν τῇ κτήσει αὐτοῦ μακαριότητος.

Ἡ ὅλη φιλοσοφία τοῦ Αὐγουστίνου, ἡ γνωσιολογία, ἡ κοσμολογία, ἡ φιλοσοφία τῆς ἱστορίας καὶ ἡ ἠθική, φέρει χαρακτῆρα θεοκεντρικόν, στηριζόμενον ἐπὶ τῆς ἀγεφυρώτου ἀντιθέσεως, ἣτις διακρίνει τὸν δημιουργὸν ἀπὸ τῆς κτίσεως. Πρὸς τούτοις ἀντιπαραβάλλει τὸν θεὸν πρὸς τὴν ἐρημίαν τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, ἐκδέχεται τὸ ἔργον τῆς σωτηρίας ὡς πραγματικόν, ἱστορικὸν καὶ ἐν τῇ ψυχῇ τελεσιουργούμενον, ἐμφανίζει τὴν δημιουργίαν καὶ ἐξέλιξιν τοῦ κόσμου ὡς ἅπαξ τελεσθὲν καὶ εἰς στάδια διακρινόμενον ἱστορικὸν φαινόμενον. Ἐδημιούργησε τέλος τὰ πνευματικὰ μέσα, τῇ βοηθείᾳ τῶν ὁποίων καθωρίσθη καὶ ἐθεμελιώθη ἡ θέσις τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῷ κόσμῳ. Δι' ὅλων τούτων ἤσκησεν ἀνυπολόγιστον ροπὴν ἐπὶ τὴν φιλοσοφίαν τῶν μέσων αἰώνων, ὡς καὶ ἐν ἀρχῇ εἵπομεν.

ΨΕΥΔΟΔΙΟΝΥΣΙΟΣ

Μετὰ τὸν Αὐγουστίνον ἄρχεται ἡ παρακμὴ τῆς φιλοσοφικῆς νοήσεως τόσον ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ὅσον καὶ ἐν τῇ Δύσει. Ἀφ' ἐνὸς μὲν ἔξαφανίζεται πᾶν ἵχνος φιλοσοφικῆς αὐτοτελείας καὶ δημιουργικότητος, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐνισχύεται ἡ ροπὴ πρὸς τὸν μυστικισμόν. Εἰς τὴν ἐνίσχυσιν ταύτην συμβάλλει μεγάλως ἡ ὁμὰς τῶν συγγραμμάτων, ἅπερ περὶ τὸ τέλος πιθανῶς τοῦ Ε' αἰῶνος ἀναφανέντα φέρονται ὑπὸ τὸ ὄνομα Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου. Ὁ συγγραφεὺς αὐτῶν τελεῖ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν

τοῦ Νεοπλατωνισμοῦ, ἀντλῶν τὰς ἰδέας αὐτοῦ πρὸ πάντων ἀπὸ τοῦ Πρόκλου. Οὕτω παραλαμβάνει ἐξ αὐτοῦ τὴν ἰδέαν τῆς ἐκ θεοῦ ἀπορροῆς καὶ τῆς εἰς αὐτὸν ἐπιστροφῆς τοῦ παντός, καὶ συγχρόνως πειρᾶται νὰ συνδυάσῃ τὴν νεοπλατωνικὴν περὶ ἀπορροῆς θεωρίαν πρὸς τὸ χριστιανικὸν δόγμα τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου διὰ τῆς θείας βουλήσεως. Ὁ θεὸς δημιουργεῖ μὲν τὸν κόσμον, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ διαχέεται εἰς αὐτόν, ἵνα ἐν τέλει ἐπαναγάγῃ τὰ πάντα εἰς τὴν θείαν αὐτῶν πηγὴν. Τὰ ὄντα τοῦ κόσμου εἶνε σύμβολον καὶ κατοπτρισμὸς τοῦ θείου, τοῦ αἰωνίου ἐν τῷ πεπερασμένῳ. Τοῦτο καταφαίνεται ἰδίᾳ ἐν τῇ ἐπιγείῳ ἱεραρχίᾳ, πρὸ πάντων ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ καὶ δι' αὐτῆς ἐν τῇ κοινωνικῇ. Ἔργον αὐτῆς εἶνε ἡ πρὸς τὴν θείαν ἱεραρχίαν τῶν πνευμάτων προσαρμογὴ τῆς ἐπιγείου ὑπὸ τὴν μοναρχικὴν διοίκησιν τοῦ θεοῦ καὶ ἡ κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον προπαρασκευὴ πρὸς τὴν θείαν ἐκείνην ἱεραρχίαν. Οὕτως ἡ κοινωνικὴ διάρθρωσις τῶν μέσων αἰώνων ἐμφανίζεται ὡς ἐκ τῆς φύσεως τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας ἀπορρέουσα μορφή, τὴν ὁποίαν προσπαθεῖ ὁ Ψευδοδιονύσιος νὰ στηρίξῃ φιλοσοφικῶς καὶ θεολογικῶς, ὅπως ἔπραξεν ὁ Αὐγουστῖνος ἐν τῇ περὶ ἱστορίας φιλοσοφίας του. Τὴν θεολογίαν διακρίνει εἰς καταφατικὴν καὶ ἀποφατικὴν. Ἡ πρώτη ἀφορμᾶται ἀπὸ τοῦ θεοῦ ὡς τῆς πηγῆς τοῦ λόγου πάντων τῶν ὄντων καὶ διδάσκει τὴν ἐξ αὐτοῦ ἀπορροὴν παντός πεπερασμένου. Ἡ δευτέρα ἀκολουθεῖ τὴν ἀντίστροφον ὁδὸν χωροῦσα ἀπὸ τῆς κτίσεως πρὸς τὸν θεόν. Ἄλλ' οὕτω ὑποχρεοῦται ν' ἀρνηθῇ πάντα τὰ γνωρίσματα τῆς θείας φύσεως, ἐπειδὴ τὸ θεῖον κεῖται πέρα πάσης κατηγορίας καὶ πάσης ἀνθρωπίνης ἐννοίας. Εἶνε ὑπέρθρον, ὑπερτέλειον, ὑπεράγαθον, ὑπὲρ πάντα νοῦν καὶ πάντα ὄρισμόν, τὸ ἄρρητον καὶ ἀκατονόμαστον. Γνώσις αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ἀποκλείεται.

Διὰ τοῦτο μία ὑπολειπομένη ὁδὸς πρὸς τὸν θεὸν εἶνε ἢ μυστικὴ θεολογία, ἢ μυστικὴ ἔνωσις τῶν ψυχῶν μετ' αὐτοῦ διὰ τῆς ἐκστάσεως. Ὁ θεὸς ἀναλαμβάνει δι' αὐτῆς τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν εἰς τὴν θείαν αὐτοῦ ἀγάπην καὶ οὕτως ἐνώνει τὸν ἄνθρωπον πρὸς ἑαυτόν. Ἡ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν συγγραμμάτων τούτων ἀναπτυχθεῖσα μυστικὴ θεολογία τῶν ἔπειτα αἰώνων ἐξαίρει τὴν ἄπειρον ὑπεροχὴν τοῦ θεοῦ ἔναντι τοῦ κόσμου καὶ ὑπολαμβάνει πᾶν κατηγορημα καὶ πᾶσαν ἔννοιαν αὐτοῦ, ἀκόμη καὶ τὴν προσωπικότητα, τὴν βούλησιν, τὴν ἀγάπην καὶ τὴν ἀγαθότητα, ὡς συμβολικὰς μόνον εἰκόνας. Οὕτως ὁ θεὸς καθίσταται τὸ ἀπολύτως ἀγνώριστον καὶ ἐξαίμιζεται εἰς ἄρρητόν τι Ὑπὲρ-Εἶναι. Ἡ περὶ αὐτοῦ γνῶσις συνίσταται εἰς τὴν κατάδειξιν τῆς διαφορᾶς αὐτοῦ ἀπὸ παντὸς πεπερασμένου.

ΙΩΑΝΝΗΣ Ο ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ

Πολὺ μεγαλυτέρα ἐμφανίζεται ἡ ἔλλειψις τῆς φιλοσοφικῆς αὐτοτελείας παρ' Ἰωάννη τῷ Δαμασκηνῷ, ὅστις ἤκμασε τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ Η' αἰῶνος. Τὰς φιλοσοφικὰς αὐτοῦ ιδέας ἀντλεῖ ἀπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν Νεοπλατωνικῶν. Πρῶτος ὁ συγγραφεὺς οὗτος εἰσάγει τὴν χρῆσιν τῆς λογικῆς καὶ τῆς ὄντολογίας τοῦ Ἀριστοτέλους εἰς τὴν θεολογίαν. Πρὸς τούτοις παραλαμβάνει καὶ ἐκ τῆς ψυχολογίας καὶ ἐκ τῆς ἠθικῆς τοῦ Σταγειρίτου, τὴν χρησιμοποίησιν δὲ ταύτην τῆς ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας δικαιολογεῖ διὰ τῆς ἀρχῆς ὅτι ἡ φιλοσοφία εἶνε θεραπαινὶς τῆς θεολογίας. Διὰ τοῦ συνδυασμοῦ τούτου τοῦ Ἀριστοτέλους πρὸς τὴν χριστιανικὴν πίστιν ἐγνώρισεν ὁ Δαμασκηνὸς εἰς τὴν σχολαστικὴν φιλοσοφίαν τῆς Δύσεως τὰς θεμελιώδεις ἐννοίας τῆς λογικῆς καὶ τῆς ὄντολογίας τοῦ μεγάλου φιλοσόφου τῆς ἀρ-

χαιότητος, ὡς καὶ σπουδαῖα στοιχεῖα τῆς ψυχολογίας καὶ τῆς ἠθικῆς αὐτοῦ. Οὕτως ἐπέδρασεν ἐπὶ τῆς ἐξελίξεως τοῦ φιλοσοφικοῦ πνεύματος τῶν μέσων αἰώνων.

ΒΟΗΘΙΟΣ

Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς εἶνε παρὰ τὴν σχολὴν τῆς Ἀντιοχείας ὁ μόνος θεολόγος τῆς Ἀνατολῆς παρὰ τῷ ὁποίῳ ἐμφανίζεται ἰσχυρὰ ἡ ἐπίδρασις τοῦ Ἀριστοτέλους. Ἡ φιλοσοφία τῶν πατέρων φέρει ἐνταῦθα καθόλου εἰπεῖν τὴν σφραγίδα τοῦ Πλατωνισμοῦ καὶ δύναται ἀπὸ τινων ἐπόψεων νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς συνέχεια τῆς νεοπλατωνικῆς κινήσεως. Ἐν τῷ Πλατωνισμῷ ἐπικρατεῖ μονομερῶς τὸ θρησκευτικὸν διαφέρον. Ἡ γνῶσις ἀναφέρεται μόνον εἰς τὸν θεὸν καὶ σημαίνει ἔνωσιν μετ' αὐτοῦ, ὁ δὲ πόθος πρὸς τὴν ἀλήθειαν εἶνε κυρίως πόθος πρὸς αὐτόν, πρὸς τὴν μακαριότητα, τὴν ὁποίαν ἐγγεννᾷ εἰς τὴν ψυχὴν ἡ θεωρία τοῦ θεοῦ. Ἀριστοτελισμὸς τουναντίον σημαίνει διαφέρον πρὸς τὴν ἔρευναν τοῦ κόσμου καὶ τῆς ἱστορίας, συστηματικὴν διάταξιν τῶν γνώσεων καὶ ἐπεξεργασίαν αὐτῶν διὰ τῆς νοήσεως. Διὰ τοῦτο ὀδηγεῖ εἰς τὴν σχολαστικὴν φιλοσοφίαν καὶ διὰ τοῦτο ἐκλήθη πρῶτος σχολαστικὸς ὁ Βοήθιος (480-525), ὅστις διὰ τῆς μεταφραστικῆς του ἐργασίας ἐγνώρισεν εἰς τὴν χριστιανικὴν Δύσιν τὸν Ἀριστοτέλη. Τὴν πρόθεσιν αὐτοῦ, ὅπως μεταφράσῃ εἰς τὴν λατινικὴν καὶ ὑπομνηματίσῃ ὅλα τὰ ἔργα τῶν δύο μεγάλων φιλοσόφων τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος, μόνον ἐν μέρει κατώρθωσε νὰ πραγματοποιήσῃ. Πάντως ὅμως εἰς αὐτὸν ὀφείλεται ἡ τιμὴ ὅτι κατέστησε γνωστὴν εἰς τὴν Δύσιν τὴν Λογικὴν τοῦ Ἀριστοτέλους, ὅτι ἐπέδρασεν ἐπὶ τὴν ἐξέλιξιν τῆς φιλοσοφίας καὶ διὰ τῶν πολυαρίθμων φιλοσοφικῶν ὀρισμῶν, οἵτινες εὔρηνται ἐν τῷ γνωστῷ ἔργῳ του περὶ τῆς ἐκ τῆς